

Омельчук С. А. Самсакова І. В.*

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА В ХЕРСОНЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ПОГЛЯД КРІЗЬ РОКИ

У статті розкриваються головні етапи розвитку науково-дослідної роботи за 100 років існування Херсонського державного університету. Висвітлюються напрямки наукової діяльності як професорсько-викладацького складу, так і студентів.

Організація науково-дослідної роботи в університеті взаємопов'язана з історією нашого закладу. Уже в перші роки існування Херсонського інституту народної освіти (1921-1930 роки) викладачі і студенти активно працювали в напрямі ліквідації неписьменності. Це завдання реалізовувалося на відповідній науковій основі, зокрема готувались і публікувались методичні посібники, рекомендації тощо. До того ж зміст роботи інституту в той час орієнтувався і планувався у двох основних напрямках: дитячий рух і краєзнавство (екскурсії навчально-наукового характеру до Дніпробуду, Асканії-Нової, Криму).

Керівництво інституту свою роботу спрямовувало тоді й на комплектацію кваліфікованими кадрами, які, крім навчально-виховної діяльності, мали б здійснювати наукові дослідження, видавати науково-методичні праці. У 20-х роках ХХ ст. в інституті працювало 3 професори, а також 9 штатних і 16 позаштатних лекторів.

Спочатку науковій роботі в інституті не надавали належного значення. Уважалось, що її мають організувати створені науково-дослідні кафедри. І все-таки викладачі Херсонського інституту народної освіти ім. Н. К. Крупської поєднували навчальну діяльність з науковою.

У 1925-1926 роках вийшли перші «Записки Херсонського інституту народної освіти ім. Н. К. Крупської» у 2-х частинах і ювілейний збірник праць викладачів кафедри педагогіки С. Ярославенка, О. Мудролюбова, К. Федоровського, присвячений 100-річчю з дня смерті Йоганна Песталоцці.

Основну увагу було приділено і зміцненню матеріально-технічної бази інституту: створено й функціонувало 14 кабінетів, 7 лабораторій, педагогічний музей,

* © Омельчук С. А. Самсакова І. В.

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

майстерні для трудових процесів, стрілецький тир, бібліотека, яка нараховувала 34 тис. примірників книг.

У кінці 30-х років у Херсонському державному педагогічному інституті ім. Н. К. Крупської були створені зоологічний музей, агробіостанція та ботанічний сад на площі 14 гектарів. Усі роботи студенти проводили за керівництва викладачів кафедри ботаніки. Інститут мав 4 факультети, 15 кафедр, 20 кабінетів і 7 лабораторій. Також проводилась ґрунтова підготовка аспірантів з математичного аналізу і методики навчання математики.

Тривалий час єдиним професором в інституті був Д. Марковський (1896-1965 рр.), випускник фізико-математичного факультету Одеського університету. З 1921 р. він працював у нашому університеті, зокрема до другої світової війни очолював кафедру вищої математики. Є автором близько 100 наукових робіт. Завдяки Д. Марковському в навчальному плані інституту з'явилась нова дисципліна – космографія. Читання цього курсу наштовхнуло професора на думку про доцільність підтримки лекцій астрономічними спостереженнями. У 1939 році в саду корпусу інституту І. Левінсон, асистент професора Д. Марковського, побудував невеликий астрономічний павільйон. У ньому встановили 2-дюймовий телескоп-рефрактор. У результаті студенти фізико-математичного факультету виконували серйозні наукові дослідження в інститутській обсерваторії.

Активізувалася на той час у вишій науковій роботі. Особливого розвитку вона набула в другій половині 30-х років ХХ ст., коли нарешті було відкинуто поширювану впродовж 1920-1938 років хибну за своєю суттю думку про те, що кафедри вищих навчальних закладів мають здійснювати лише навчально-педагогічну діяльність. Зрозуміло, що без проведення науково-дослідної роботи неможлива підготовка фахівців, науково-педагогічних кадрів на рівні вимог сучасної науки, підвищення їхньої кваліфікації. Ці завдання було нелегко розв'язувати, оскільки в період сталінської диктатури фактично нівельовано було роль гуманітарних наук, фізично знищено еліту вітчизняної історичної, філологічної, педагогічної, методичної думки.

На початку 40-х років ХХ ст. розгорнулася активна робота з підвищення наукового потенціалу викладачів. Велику увагу їй приділяли керівництво і громадські

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

організації інституту. З кожним роком дедалі більше викладачів залучалося до наукової роботи.

Згідно з наказом ректора Херсонського державного педагогічного інституту ім. Н. К. Крупської від 28.12.1940 № 219 протягом 1941 року 19 викладачів повинні були скласти кандидатські іспити; до 1 вересня 1941 року старші викладачі Г. Боришполец, О. Бурлака, М. Катинський, М. Кривошей, О. Мудролюбов, І. Предместніков, А. Сергієнко повинні були закінчити дисертаційні роботи на ступінь кандидата наук, а до 1 лютого 1942 року кандидати наук професор Д. Марковський, доценти І. Іваненко, Ю. Меламед – на ступінь доктора наук.

Вагомим внеском у вітчизняну науку стали наукові праці викладачів інституту, зокрема науково-дослідна робота «Флора плавнів нижнього Дніпра» старшого викладача М. Кривошея, «Українська література ХХ століття» старшого викладача О. Насінника, «Вивчення клубенькових бактерій арахісу» асистента кафедри ботаніки Є. Кривчені, «Вивчення нижнього Дніпра» асистента кафедри хімії І. Кравцова, «Застосування диференціального методу до задач варіаційного числення» викладача кафедри математичного аналізу С. Воловника. До того ж С. Воловник вивчав особливості застосування математики в теорії артилерії. Він опублікував в «Артиллерейском журнале» дві наукові праці: «Графический метод корректуры при стрельбе с односторонним наблюдением» і «Формулы для корректуры при помощи хеомограмм». Також він винайшов польовий трансформатор для стрільби по нерухомих та рухомих цілях як наочний прилад у процесі навчання керівних органів середнього та молодшого складу.

Активно викладачі інституту працювали над підготовкою навчальної літератури. Приміром, старший викладач кафедри української літератури О. Насінник написав підручник для вищої школи з історії української літератури, старший викладач кафедри географії С. Ястребов опублікував підручник «Картографія» для педагогічних інститутів, а завідувач кафедри ботаніки П. Сосін був автором підручника з фізіології рослин, визначника грибів України.

У лютому 1940 року в інституті зробили спробу підбити підсумки наукової діяльності в колі спеціалістів.

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

З цією метою на факультеті мови та літератури проведено наукову конференцію, на яку були запрошені завідувачі кафедр та викладачі української мови всіх педагогічних інститутів країни. Також у 1940 році видано перший номер «Наукових записок ХДПІ» з накладом 223 примірники.

Творча робота педагогічного колективу і студентів була призупинена другою світовою війною. Під час німецько-фашистської окупації Херсонський державний педагогічний інститут ім. Н. К. Крупської втратив усе матеріально-навчальне обладнання спеціалізованих кабінетів, лабораторій, бібліотеку зі 100-тисячним фондом, їдальню, квартири для викладачів, гуртожитки. Загальний збиток, нанесений інституту, склав відповідно до фінансового звіту інституту за 1944 рік 12 704 721 крб.

У березні 1944 року, після визволення Херсонщини від німецько-фашистських загарбників, інститут відновив свою роботу. На п'ять факультетів повернулося всього 200 студентів з 2000 осіб, що навчалися до війни. З великим натхненням почали працювати викладачі і студенти, відбудовуючи інститут. Незважаючи на великі труднощі в інституті було відкрито 15 кафедр і 16 кабінетів, була налагоджена навчально-виховна й науково-дослідна робота.

У 1948 році в інституті почали працювали майже 10 студентських гуртків: педагогічний, історичний, географічний, літературознавчий, лінгвістичний, математичний, астрономічний, ботанічний тощо. У роботі наукових гуртків було задіяно понад 400 студентів. Діяльність гуртків не обмежувалася засіданнями та сесіями: студенти астрономічного, зоологічного, лінгвістичного, літературного, географічного складали альбоми, карти, атласи, малювали картини, проводили експерименти.

У 1949 році в нашому навчальному закладі було організовано студентське наукове товариство, яке об'єднало всі попередньо створені гуртки, а також нові – радіотехнічний, психологічний, діалектологічний. Діяльність студентів у гуртках сприяла підвищенню рівня самостійності і формувала вміння працювати з науковою літературою, спрямовувала на пошук нових досліджень.

Студенти українського відділення факультету мови та літератури за керівництва старшого викладача Я. Нагіна

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

розгорнули наукову діяльність, спрямовану на збирання й опрацювання матеріалів для діалектологічного атласу говорів Херсонщини. Як результат зібрано необхідний матеріал в 20 населених пунктах Херсонської області.

Студенти природничого факультету проводили науково-дослідну роботу на базі ботанічного саду та агробіостанції. Будівництво в 1955 році теплиці створило умови для покращення науково-дослідної роботи. Заснування тваринника при кафедрі зоології уможливило досліджувати різні дрібні тварини й мати необхідний матеріал для навчальної і науково-дослідної роботи.

У 1948 році студент фізико-математичного факультету Б. Шаганян реставрував збережений під час війни телескоп. Залишившись після закінчення інституту на кафедрі, Б. Шаганян займався будівництвом нової обсерваторії. Відкриття її відбулося в 1958 році. За рекомендацією директора Одеської обсерваторії академіка В. Цесевича в інститутській обсерваторії розпочалися систематичні спостереження змінних зір, у яких активну участь брали студенти фізико-математичного факультету. У 1961 році був придбаний достатньо великий за тих умов телескоп – рефрактор АВР-3, астрограф Мерця, вивезений згідно з репараціями з Потсдамської обсерваторії в Німеччині. Новий телескоп дав змогу фотографувати небесні об'єкти і тим самим виконувати серйозні наукові дослідження, результатом яких став захист трьох кандидатських дисертацій – Б. Шаганяна та його учнів С. Воцелко та А. Шаповалова, який згодом працював у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка і в головній астрономічній обсерваторії Національної академії наук України.

У 1967 році вперше роботи студентів нашого інституту потрапили на республіканський конкурс наукових робіт, на якому робота студента О. Гузаря посіла II місце.

У 1970 році в інституті створена рада молодих учених, а в 1972 році – науково-дослідний сектор. У 1975 році з 2043 студентів інституту до наукової роботи було залучено 1500 осіб. На 18 кафедрах вищу в роботі гуртків брали участь 679 студентів. Команда інституту посіла 5 призових місць на республіканському турі олімпіади «Студент і науково-технічний прогрес».

До того ж за успіхи, досягнуті в організації науково-дослідної роботи студентів, природничий факультет було

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

нагороджено Почесною Грамотою Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР та ЦК ЛКСМУ. Значно покращилися умови для науково-дослідної роботи з переходом у 1978 році в новий корпус інституту, для якого було придбано навчально-дослідного та наукового обладнання на суму понад 150 тис. крб.

У 1980 році в інституті створено 35 наукових гуртків, у яких було зайнято 80 відсотків студентів денної форми навчання, а вже в 1994 році в інституті працювало біля 80 наукових гуртків та проблемних груп, функціонували 3 студентські конструкторські бюро. Науково-дослідницька робота студентів здійснювалася у двох напрямках: науково-дослідна робота в навчальному процесі та науково-дослідна робота в позанавчальний час. Потреби науки, техніки, виробництва, інтереси соціального й культурного процесу зумовили перетворення науково-дослідної роботи студентів в об'єктивну необхідність і закономірну особливість вищої школи.

З 1990 по 1994 рік студенти разом з викладачами опублікували близько 250 робіт і захистили 1030 дипломних робіт. У 1996 році в науковій роботі брали участь 2500 студентів, працювало 50 гуртків та 31 проблемна група. Як результат цієї праці – студенти опублікували тільки в 1996 році 17 наукових робіт, захистили 440 дипломних досліджень. Також активно проводилися науково-практичні конференції студентів.

Крім того, протягом 1992-1996 років на базі інституту проводилася Всеукраїнська олімпіада з хімії, на якій наші студенти неодноразово виборювали призові місця.

Наукова діяльність студентів сприяла закріпленню теоретичних знань, отриманих під час вивчення навчальних дисциплін, розвивала високу вимогливість до себе, точність у роботі, наукову об'єктивність, якості майбутнього спеціаліста, розширювала можливість отримання кожним студентом у стінах інституту навичок дослідника.

За 100 років свого існування університет підготував близько 60 тисяч фахівців, які працювали й працюють в Україні та за її межами. Серед них багато видатних учених, зокрема Г. Васецький – доктор філософських наук, колишній професор Московського державного університету ім. М. Ломоносова; М. Білий – доктор біологічних наук, колишній професор Інституту зоології АН УРСР; К. Савченко – доктор фізико-математичних

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

наук, колишній професор Одеського університету ім. Мечникова; М. Рижутін – колишній професор Української сільськогосподарської академії; Ю. Прокудін – доктор біологічних наук, професор, колишній завідувач кафедри ботаніки Харківського державного університету; С. Самійленко – доктор філологічних наук, колишній професор Запорізького педагогічного інституту; О. Беляєв – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України та багато інших.

А сьогодні в університеті працює майже 20 докторів наук, професорів – випускників нашого закладу: Є. Барбіна, Ю. Беляєв, С. Волкова, В. Демецька, Д. Мальчикова, Г. Михайловська, І. Мойсієнко, В. Одінцов, В. Олексенко, С. Омельчук, В. Песчаненко, Л. Петухова, Л. Руденко, Н. Слюсаренко, О. Співаковський, В. Федяєва, О. Ходосовцев, І. Шапошникова, В. Шарко.

Творчий потенціал науковців нашого вишу, беззаперечно, є досить високим, як і прагнення молоді до наукової роботи. Сподіваємось, що ювілейна дата – 100-річний ювілей – з одного боку, дасть змогу нам зберегти традиції в організації наукових досліджень, з іншого – надасть імпульсу колективу вчених, аспірантів, докторантів і студентів Херсонського державного університету для нових наукових досягнень і відкриттів.

Література:

1. Катренко Г. П. Херсонському педагогічному інституту – 40 років / Г. П. Катренко. – Нова Каховка : Всенародна будова, 1957. – 35 с.
2. Мирненко О. Головні етапи з історії Херсонського інституту народної освіти ім. Н. К. Крупської / О. Мирненко // Записки Херсонського інституту народної освіти ім. Н. К. Крупської. – 1926. – Ч. 1. – С. 9-13.
3. Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917-2007) / [Ю. І. Беляєв, О. В. Мішуков, В. Л. Федяєва, І. В. Самсакова]. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – 352 с.